

การศึกษาตำรับยาสมุนไพรในการรักษาอาการปวดประจำเดือน
ในศาสตร์การแพทย์แผนไทย

Study of herbal Pharmacopoeia for dysmenorrhea treatment
Thai traditional medicine

วรรณิ พรหมด้าว¹, แสงสิทธิ์ กฤษณี², อนงค์นุช ทุมปัด³, สลิลทิพย์ ต้นปิ่น⁴ และณัฐธินีย์ อัจฉาญา⁵

¹⁻⁴ อาจารย์ประจำสาขาการแพทย์แผนไทยประยุกต์

⁵ นักศึกษาวิทยาลัยสหเวชศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

Corresponding Author: wannee.pr@ssru.ac.th

Received: March 9, 2023. Revised: April 18, 2023. Accepted: April 30, 2023

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาตำรับยาสมุนไพรในการรักษาอาการปวดประจำเดือน และวิเคราะห์รสยาสมุนไพรในแต่ละตำรับ ซึ่งค้นคว้าในหนังสือแพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ (ภูมิปัญญาทางการแพทย์และมรดกทางวรรณกรรมของชาติ) โดยสังเคราะห์คำไทยโบราณที่เกี่ยวกับคำว่าประจำเดือน และได้รวบรวมนำคำที่ได้มาใช้เป็นคำสืบค้นตำรับยาสมุนไพรในการรักษาอาการปวดประจำเดือน แล้วนำมาวิเคราะห์จัดเรียงและแบ่งแยกตำรับยาสมุนไพรตามกลุ่มอาการปวดประจำเดือน และประจำเดือนมาไม่ปกติ ผลการศึกษาพบว่า สมุนไพรที่นำมาใช้ในการรักษาอาการปวดประจำเดือนมากที่สุด คือ สะค้าน และข้าพลุ จำนวน 13 ตำรับ รองลงมา คือ รากเจตมูลเพลิง ขิงแห้ง พริกไทย และดีปลี มีจำนวน 12 ตำรับ เมื่อวิเคราะห์รสยาพบว่า รสขม เป็นรสที่ใช้รักษากลุ่มอาการปวดประจำเดือนมากที่สุด นอกจากนี้ มี ขิง เป็นสมุนไพรที่นำมาใช้ในตำรับยารักษากลุ่มอาการประจำเดือนมาไม่ปกติมากที่สุด ซึ่งมีจำนวนทั้งสิ้น 42 ตำรับ และรองลงมาคือ ดีปลี ซึ่งมีจำนวน 36 ตำรับ เมื่อวิเคราะห์รสยาพบว่า รสเผ็ดร้อน เป็นรสที่ใช้รักษากลุ่มอาการประจำเดือนมาไม่ปกติมากที่สุด จะเห็นได้ว่า ในศาสตร์การแพทย์แผนไทย มีการใช้ตำรับยาที่มีรสขม มารักษาอาการปวดประจำเดือน ที่มีสรรพคุณเป็นยาบำรุงโลหิตและดี แก้อาการปวด และใช้ตำรับยาที่มีรสเผ็ดร้อน มาช่วยขับประจำเดือนที่คั่งค้าง ช่วยขับลม บรรเทาอาการท้องอืดท้องเฟ้อจึงเป็นรสที่นิยมนำมาใช้ในกลุ่มอาการประจำเดือนมาไม่ปกติ

คำสำคัญ : ตำรับยาสมุนไพร, อาการปวดประจำเดือน, ศาสตร์การแพทย์แผนไทย, ภูมิปัญญาไทย

Abstract

This research was to study traditional herbal remedies for treating menstrual pain and analyze the taste of each remedy. The study gathered information from ancient Thai medical texts (Medical wisdom and literary heritage of the nation) by synthesizing ancient Thai words related to the menstrual pain. The remedies were then analyzed, classified, and grouped

based on their effectiveness for different types of menstrual pain and irregularities. The results showed that the most commonly used herbs for treating menstrual pain were sa-khan and cha-phlu, with a total of 13 remedies. The second most commonly used herbs were jatamansi, dried ginger, black pepper, and dill, with a total of 12 remedies. In terms of taste, bitter was the most commonly used taste for treating menstrual pain, followed by ginger, which was the most commonly used herb for treating irregular menstrual cycles, with a total of 42 remedies. Dill was the second most commonly used herb for treating irregular menstrual cycles, with a total of 36 remedies. The spicy taste was found to be the most commonly used taste for treating delayed menstruation, and it was used to help promote blood circulation and alleviate bloating. It can be seen that in Thai traditional medicine, bitter-tasting remedies are used to treat menstrual pain because they are believed to nourish the blood and correct blood deficiency, while spicy-tasting remedies are used to promote menstrual flow and alleviate abdominal discomfort.

Keywords: Herbal pharmacopoeia, Dysmenorrhea, Thai Traditional Medicine, Thai wisdom

บทนำ

เมื่อเริ่มมีประจำเดือนผู้หญิงส่วนใหญ่จะมีอาการปวดท้องขณะมีประจำเดือน ซึ่งอาการแตกต่างกัน บางคนไม่มีอาการ สำหรับบางคนมีอาการปวดประจำเดือนไม่มาก คือ ปวดพอรู้สึกรำคาญ รู้สึกไม่สบายตัว ไม่ต้องทานยาอาการก็หายไปเอง (สร้อย อนุสรณ์ธีรกุล และคณะ, 2542) แต่ผู้หญิงบางรายมีอาการปวดท้องมากขณะมีประจำเดือนทุกครั้ง ซึ่งส่งผลกระทบต่อการทำงานประจำวัน และการทำงานได้ไม่เต็มที่ นอกจากอาการปวดท้องน้อยแล้ว อาการอื่น ๆ ที่มักพบร่วมด้วย ได้แก่ อาการปวดร้าวไปที่ต้นขา และหลัง คลื่นไส้ ปวดศีรษะ เวียนศีรษะ ถ่ายเหลว อ่อนเพลีย รวมถึงนอนไม่หลับ (Lefebvre, 2018) ปัจจุบันมีการบรรเทาอาการปวดประจำเดือนหลายวิธี ซึ่งการรักษาอาการข้างเคียงของการมีประจำเดือน อาจแบ่งเป็นการรักษาทั่วไป เช่น การปฏิบัติตัวเพื่อลดอาการ การใช้ยา และการทำจิตบำบัด แต่เนื่องจากไม่ทราบสาเหตุที่แน่นอนของอาการข้างเคียงของการมีประจำเดือน จึงไม่มีการรักษาที่เฉพาะเจาะจง (นเรศ สุขเจริญ และคณะ, 2547) จากการศึกษาพบว่าสตรีส่วนใหญ่ใช้วิธีการรักษาอาการข้างเคียงของการมีประจำเดือนโดยการใช้ยา ได้แก่ ยา Mefenamic acid หรือยาที่คนทั่วไปรู้จักกันในชื่อการค้าว่า พอนสแตน (Ponstan) ใช้เพื่อบรรเทาอาการปวดท้องประจำเดือน (Dysmenorrhea) ทั้งก่อนมีประจำเดือนหรือระหว่างการมีประจำเดือน แต่จะมีผลข้างเคียงคือ อาจทำให้เกิดโรคแผลเพ็ปติก (Peptic ulcer) ภาวะอาหารอักเสบ (Gastritis) หรือภาวะอาหารทะลุ (สุรเกียรติ อาชานานภาพ, 2551) ซึ่งการใช้ยารักษาอาการข้างเคียงของการมีประจำเดือนบ่อยครั้งจะส่งผลเสียต่อสุขภาพ ในศาสตร์การแพทย์แผนไทย จะรักษาโดยการประคบสมุนไพร การพอกท้อง และการกินยาสมุนไพร ซึ่งประสะไพลเป็นหนึ่งในตำรับยาไทยที่มีสรรพคุณช่วยบำรุงโลหิต แก้ระดูไม่ปกติ จุกเสียด แก้ปวดประจำเดือน และช่วยให้ประจำเดือนมาสม่ำเสมอ จากการศึกษาทางพิษวิทยาของไพลพบว่า ยาประสะไพลสกัดด้วยเฮกเซน ในขนาด 25 ไมโครกรัม สามารถลดการอักเสบในการทดสอบในหลอดทดลองได้ โดยการยับยั้งการทำงานของเอนไซม์ cyclooxygenase (COX) ซึ่งเป็นเอนไซม์ที่ใช้ในการสร้างสารที่ทำให้เกิดการ

อักเสบ โดยสามารถยับยั้งได้ทั้งชนิด COX-1 และ COX-2 มีค่าการยับยั้งเท่ากับ 64.43 และ 84.50 เปอร์เซ็นต์ตามลำดับ (สมศักดิ์ นวลแก้ว, 2543)

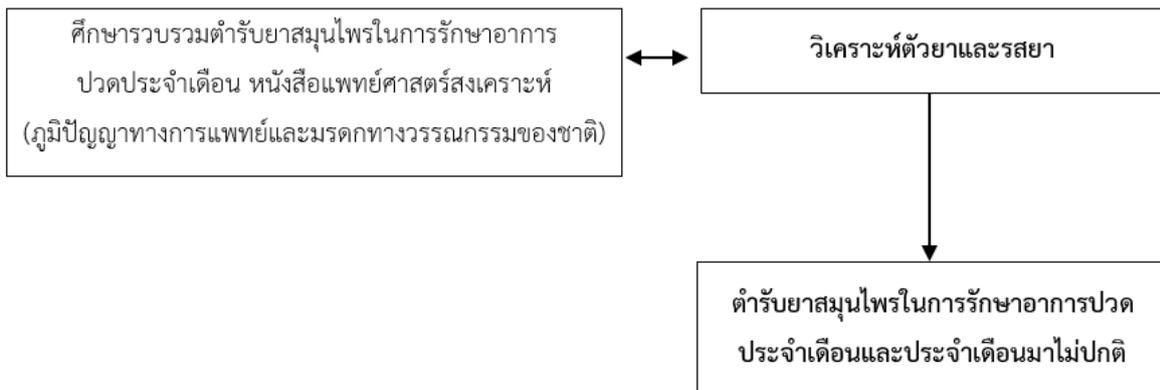
จากที่กล่าวมาจะพบว่าปัญหาอาการปวดประจำเดือน ส่งผลกระทบต่อการทำงานประจำวัน และการทำงานในแต่ละวันได้ไม่เต็มที่ โดยในหนังสือแพทยศาสตร์สงเคราะห์ (ภูมิปัญญาทางการแพทย์และมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ) ได้มีการกล่าวถึงตำรับยาสมุนไพรที่ใช้ในการรักษาอาการปวดประจำเดือนไว้มากมาย ซึ่งในปัจจุบันยังไม่มีใครนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาตำรับยาสมุนไพรที่ใช้ในการรักษาอาการปวดประจำเดือนในหนังสือแพทยศาสตร์สงเคราะห์ (ภูมิปัญญาทางการแพทย์และมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ) ว่าตำรับยาใดบ้างที่ช่วยรักษาอาการปวดประจำเดือนได้ เพื่อที่จะนำมาประยุกต์ใช้ และเผยแพร่ให้เป็นที่ปรากฏในสังคมยุคปัจจุบัน และให้ความน่าเชื่อถือมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ ยังช่วยส่งเสริมการใช้ยาไทย ดังคำกล่าวที่ว่า “เจ็บป่วยคราใด ใช้ยาไทยก่อนไปพบแพทย์”

ดังนั้น การศึกษาตำรับยาสมุนไพรในการรักษาอาการปวดประจำเดือน เป็นอีกทางเลือกหนึ่ง ในการเลือกใช้ตำรับยาไทยเพื่อช่วยบรรเทาอาการข้างเคียงของการมีประจำเดือนได้

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาตำรับยาสมุนไพรในการรักษาอาการปวดประจำเดือน ในหนังสือแพทยศาสตร์สงเคราะห์ (ภูมิปัญญาทางการแพทย์และมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ)
2. เพื่อวิเคราะห์ตัวยาและรสรยาสมุนไพรในแต่ละตำรับ ในกลุ่มอาการปวดประจำเดือนและประจำเดือนมาไม่ปกติ

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ที่มา: ผู้วิจัย

การทบทวนวรรณกรรม

อาการปวดประจำเดือน

การปวดประจำเดือน หมายถึง การปวดท้องประจำเดือนที่สามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือการปวดประจำเดือน ชนิดปฐมภูมิ (primary dysmenorrhea) เป็นอาการปวดชนิดที่ไม่พบว่ามีพยาธิสภาพที่มดลูกและรังไข่ร่วมด้วย มักพบอาการ 6-24 เดือนหลังมีประจำเดือนครั้งแรก (menarche) และการปวดประจำเดือนชนิดทุติยภูมิ (secondary dysmenorrhea) เป็นอาการปวดประจำเดือนที่พบว่ามีพยาธิสภาพในอุ้งเชิงกรานร่วมด้วยโดยมักพบอาการหลังจากมีประจำเดือนครั้งแรก มากกว่า 2 ปีขึ้นไป ส่วนใหญ่มักพบหลังอายุ 25 ปี (เบญจมาภรณ์ บุตรศรีภูมิ และยุวดี วิทย์พันธ์, 2562) ซึ่งการมีประจำเดือนเป็นการแสดงถึงความสามารถในการทำงานของระบบสืบพันธุ์ ร่วมกับระบบต่อมไร้ท่อที่ควบคุมการทำงานของระบบสืบพันธุ์ สำหรับผู้หญิงที่อยู่ในกลุ่มอาการก่อนมีประจำเดือน จะมีอาการข้างเคียงของการมีประจำเดือนทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจเกิดขึ้นก่อนมีประจำเดือน ซึ่งอาจจะมีอาการเพียงอย่างเดียวหรือหลายอย่างร่วมกันก็ได้ อาการเหล่านี้จะเกิดขึ้นประมาณ 7-10 วันก่อนมีประจำเดือน คือ ระยะลูเทียล (Luteal phase) ของรอบประจำเดือน และอาการจะหายไปเมื่อสิ้นสุดการมีประจำเดือนในรอบนั้น ๆ โดยจะมีอาการเกิดขึ้นซ้ำ ๆ ในรอบประจำเดือนอื่น ๆ อาการที่เกิดขึ้นนี้ มีความรุนแรงในระดับที่ส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิต บางรายอาจมีอาการรุนแรงจนเป็นสาเหตุให้เกิดผลเสียต่อกิจวัตรประจำวัน และการทำงาน หรือเป็นผลเสียต่อความสัมพันธ์ภายในครอบครัวและบุคคลอื่นในสังคม (นเรศร สุขเจริญ และคณะ, 2547) ผู้หญิงที่มีอาการปวดประจำเดือน มักจะมีอาการปวดเกิดขึ้นก่อนที่จะมีเลือดประจำเดือนออกมาประมาณ 1 - 2 ชั่วโมง หรือเกิดขึ้นในระหว่างที่มีเลือดออกก็ได้โดยทั่วไปมักจะมีอาการปวดอยู่ประมาณ 48-72 ชั่วโมง โดยจะมีอาการปวดบีบ ๆ บริเวณท้องน้อยตรงกลาง อาจจะมีอาการปวดร้าวกระจายไปบริเวณหลัง (Lumbosacral region) หรือปวดร้าวลงขา (สร้อย อนุสรณ์ธีรกุล และคณะ, 2542)

ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับประจำเดือนทางแพทย์แผนไทย

คัมภีร์ทางการแพทย์แผนไทย กล่าวว่า สตรีต่างจากบุรุษ 2 ประการ คือ มีต่อมเลือด หมายถึงมดลูก และมีน้ำนมสำหรับเลี้ยงบุตร เมื่อถึงเวลามีประจำเดือนมา บางคนก็มีอาการผิดปกติ หากมีความผิดปกตินั้นซ้ำ ๆ เหมือนเดิมทุกเดือน กล่าวคือ ลมกองใดกระทำโทษก็กระทำเช่นนั้นทุกเดือน เรียก ระดูปกติโทษ และหากกระทำโทษแตกต่างกันไม่ซ้ำกัน ร้ายแรงบ้าง เล็กน้อยบ้าง เรียกว่า ระดูทุจจริตโทษ (กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, 2542) ซึ่งลักษณะของโลหิตปกติโทษตามคัมภีร์นั้น มี 5 ประการ ได้แก่ 1. โลหิตระดูอันเกิดมาแต่หัวใจ เมื่อใกล้จะมีระดูมานั้น มีอาการให้คลั่งเพ้อ เจรจาด้วยผีให้นอนสะดุ้งหวาดผวา มักซึ่งโกรธไปต่าง ๆ ครั้นมีระดูออกมาแล้ว อาการนั้นก็หายไป 2. โลหิตระดูอันเกิดแต่ขั้วตี เมื่อใกล้จะมีระดูมานั้น ให้มีอาการเป็นไข้ ให้คลั่งไคล้ ละเมอเพ้อพอก เจรจา ด้วยผีให้นอนสะดุ้งหวาดไป ครั้นมีระดูออกมาแล้ว อาการนั้นก็หายไป 3. โลหิตระดูอันเกิดแต่ผิวเนื้อ เมื่อใกล้จะมีระดูมานั้น ให้มีอาการร้อนผิวเนื้อผิวหนัง และแดงตั้งผลตำลึงสุก บางทีให้ผุดขึ้นทั้งตัวตั้งยอดหัด และฟกเป็นดั่งไขรากลาค เป็นอยู่ 2 วัน 3 วัน ครั้นมีระดูมาแล้ว อาการนั้นก็หายไป 4. โลหิตระดูอันบังเกิดแต่เส้นเอ็น เมื่อใกล้จะมีระดูมานั้น ให้เป็นตุ่มดั่งไขจับ ให้สะบัดร้อนสะบัดหนาว ปวดศีรษะมาก ครั้นพอมีระดูออกมาแล้ว อาการก็หายไป 5. โลหิตระดูอันเกิดแต่กระดูก เมื่อใกล้จะมีระดูมานั้น ให้เมื่อยขบไปทุกข้อดั่งจะขาดออกจากกัน ให้เจ็บบั้นเอวสันหลังมาก มักบิดเกียดคร้านบ่อย ๆ ครั้นมีระดูออกมาแล้วก็หายไป (มูลนิธิฟื้นฟูส่งเสริมการแพทย์ไทยเดิมา, 2555) ประสะไหลเป็นหนึ่งในตำรายาไทย ที่มีสรรพคุณบรรเทาอาการปวดประจำเดือน แก่ระดูมาไม่สม่ำเสมอหรือมาน้อยกว่าปกติ ขับ

น้ำคาวปลาในสตรีหลังคลอดบุตร รับประทานครั้งละ 1-2 แคนปซูล วันละ 3 ครั้ง ก่อนอาหาร ซึ่งห้ามใช้ในหญิง
ตกเลือดหลังคลอด หญิงตั้งครรภ์ และผู้มีไข้ ห้ามใช้ในหญิงที่มีระดูมากกว่าปกติ เพราะจะทำให้มีการขับระดู
ออกมามากขึ้น และควรระวังการใช้ยาอย่างต่อเนื่องในผู้ป่วยที่มีความผิดปกติของ ตับ ไต (คณะกรรมการ
แห่งชาติด้านยา, 2551)

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Descriptive research) มุ่งศึกษาตำรับยาสมุนไพรในการ
รักษาอาการปวดประจำเดือน ในตำราแพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ เพื่อที่จะนำตำรับยาดังกล่าวมาเผยแพร่ให้เป็น
ที่ปรากฏในสังคมยุคปัจจุบัน และสามารถนำตำรับดังกล่าวไปศึกษาต่อยอดได้

แหล่งข้อมูล

1. กลุ่มตำรา ผู้วิจัยใช้วิธีการศึกษาและสำรวจเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลจากหนังสือแพทย์ศาสตร์
สงเคราะห์ (ภูมิปัญญาทางการแพทย์และมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ)
2. กลุ่มข้อมูล และเกณฑ์ในการคัดเลือกข้อมูล กลุ่มข้อมูล ได้แก่ เนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับประจำเดือนของ
แต่ละคัมภีร์ในเล่มตำราแพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ (ภูมิปัญญาทางการแพทย์และมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ)
ซึ่งใช้เกณฑ์ในการคัดเลือกข้อมูล ดังนี้

- 2.1) คำไทยที่มีความหมายเกี่ยวข้องกับคำว่าประจำเดือน
- 2.2) สรรพคุณของตำรับยา ที่เกี่ยวข้องกับอาการปวดประจำเดือน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

1. สมุดบันทึกข้อมูล, เอกสารบันทึกข้อมูล
2. โน้ตบุ๊ก

การเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล

ในขั้นตอนการเก็บข้อมูล ผู้วิจัยดำเนินการควบคุมกับการวิเคราะห์ สังเคราะห์ ประเมินผล ดังนี้

1. การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้ทำการอ่านและวิเคราะห์เนื้อหาในแต่ละคัมภีร์ โดยศึกษาข้อมูล
จากหนังสือแพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ เพื่อสังเคราะห์คำไทยโบราณที่เกี่ยวกับคำว่าประจำเดือน
2. การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยได้รวบรวมนำคำที่ได้มาใช้เป็นคำสืบค้นตำรับยาสมุนไพรในการรักษา
อาการปวดประจำเดือน ว่าได้กี่ตำรับและอยู่ในคัมภีร์ใดบ้าง

จัดเรียงและแบ่งแยกตำรับยาสมุนไพรตามกลุ่มอาการปวดประจำเดือน และประจำเดือนมาไม่ปกติ
ในหนังสือแพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ (ภูมิปัญญาทางการแพทย์และมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ) จากนั้น
วิเคราะห์ตัวยาและรสรยาในแต่ละกลุ่มอาการว่าส่วนใหญ่ใช้ตัวยาชนิดใด และรสรยาใดมากที่สุด

3. ประเมินผลข้อมูล

สรุปผลการศึกษาที่ได้ในแต่ละกลุ่มอาการว่าส่วนใหญ่ใช้ตัวยาชนิดใด และรสรยาใดมากที่สุด เพื่อที่จะ
นำตำรับเหล่านั้นมาเผยแพร่และต่อยอดให้สังคมไทยในยุคปัจจุบันได้รู้จัก และเป็นที่ยอมรับ

ผลการวิจัย

1. การศึกษาดำรับยาที่เกี่ยวข้องกับประจำเดือนในหนังสือแพทยศาสตร์สงเคราะห์ (ภูมิปัญญาทางการแพทย์และมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ)

จากการศึกษารวบรวมตำรับยาที่เกี่ยวข้องกับประจำเดือนในหนังสือแพทยศาสตร์สงเคราะห์ (ภูมิปัญญาทางการแพทย์และมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ) ซึ่งพบในคัมภีร์มหาโชติรัตน์ โดยคัดกรองตำรับยาจากคำหลักและคำกรอง พบว่า มีคำหลักทั้งหมด 7 คำ ได้แก่ ฤดูแลหิต โลหิตระดู ต่อมโลหิตแห่งหญิง โลหิตระดูขัด ฤดูแลหิต ฤดูแลหิต และต่อมระดู พบคำกรองทั้งหมด 13 คำ ได้แก่ โลหิตหญิงชาติ หทัยวัตฤก้าเดา ปิดตั้งชาติ มังสังชาติ นหารูชาติ อัญฐิชาติ โลหิตปัจจุบัน มารโลหิต โลหิตกรัง พิษโลหิตค้ำคั่ง โลหิตร้าง โลหิตเนา และโลหิตร้าย ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 การคัดกรองคำหลัก และคำกรอง

คำหลัก	คำกรอง
ฤดูแลหิต	โลหิตหญิงชาติ
โลหิตระดู	หทัยวัตฤก้าเดา
ต่อมโลหิตแห่งหญิง	ปิดตั้งชาติ
โลหิตระดูขัด	มังสังชาติ
ฤดูแลหิต	นหารูชาติ
ฤดูแลหิต	อัญฐิชาติ
ต่อมระดู	โลหิตปัจจุบัน
	มารโลหิต
	โลหิตกรัง
	พิษโลหิตค้ำคั่ง
	โลหิตร้าง
	โลหิตเนา
	โลหิตร้าย

จากคำหลักและคำกรอง ที่ผู้วิจัยได้ศึกษารวบรวมตำรับยาที่เกี่ยวข้องกับประจำเดือนในหนังสือแพทยศาสตร์สงเคราะห์ (ภูมิปัญญาทางการแพทย์และมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ) ซึ่งพบในคัมภีร์มหาโชติรัตน์ โดยรวบรวมได้ทั้งหมด 72 ตำรับ ซึ่งแบ่งตำรับยาตามกลุ่มอาการได้ 2 กลุ่ม คือ

กลุ่มที่ 1 กลุ่มอาการประจำเดือนมาไม่ปกติ มีจำนวน 63 ตำรับ 22 ขนาน

กลุ่มที่ 2 กลุ่มอาการปวดประจำเดือน มีจำนวน 9 ตำรับ 12 ขนาน

โดยแบ่งแยกย่อย ดังตาราง ที่ 2

ตารางที่ 2 ตำรับยาที่เกี่ยวข้องกับประจำเดือน

กลุ่มที่ 1 กลุ่มอาการประจำเดือนมาไม่ปกติ	กลุ่มที่ 2 กลุ่มอาการปวดประจำเดือน
ตำรับที่ 1 : ยาบำรุงไพธาดู	ตำรับที่ 1 : ยาชื่อฤทธาจร
ตำรับที่ 2 : ยาบำรุงโลหิต ขนานที่ 1	ตำรับที่ 2 : ยาชื่อบรรณาภิ
ตำรับที่ 3 : ยาแก้โลหิตเน่าโลหิตร้าย	ตำรับที่ 3 : ยาชื่อเทพนิมิต
ตำรับที่ 4 : ยาสังขแพทย์(น้อย)	ตำรับที่ 4 : ยาชื่อจิตรเกสร
ตำรับที่ 5 : ยาสังขแพทย์(ใหญ่)	ตำรับที่ 5 : ยาชื่อขจรทิพรศ
ตำรับที่ 6 : ยาชื่อสังขวิไชย	ตำรับที่ 6 : แก้โลหิตอันเกิดแต่ในกองอาโปธาดู
ตำรับที่ 7 : ยาต้มชื่อเบญจขันธ์ (น้อย)	ตำรับที่ 7 : แก้โลหิตอันเกิดแต่ในกองเตโชธาดู
ตำรับที่ 8 : ยาต้มชื่อเบญจขันธ์ (ใหญ่)	ตำรับที่ 8 : แก้โลหิตอันเกิดแต่ในกองวาโยธาดู
ตำรับที่ 9 : ยาแก้โลหิตตีขึ้น	ตำรับที่ 9 : แก้โลหิตอันเกิดแต่กองปถวีธาดู
ตำรับที่ 10 : ยาผายโลหิต	
ตำรับที่ 11 : ยาผายโลหิตเน่าทั้งปวง	
ตำรับที่ 12 : ยาบำรุงโลหิต ขนานที่ 2	
ตำรับที่ 13 : ยาบำรุงโลหิต ขนานที่ 3	
ตำรับที่ 14 : ยาสุรามฤตย์ (ใหญ่)	
ตำรับที่ 15 : ยาจำเพาะโลหิตให้สะดวก	
ตำรับที่ 16 : ยาต้มรูลโลหิตเน่าร้ายทั้งปวง	
ตำรับที่ 17 : ยาชื่ออินทจรสุรามฤตย์	
ตำรับที่ 18 : ยาแก้หญิงมีฤดูไม่สะดวก	
ตำรับที่ 19 : ยาต้มแก้โลหิตอันคั่งมีพิศม์	
ตำรับที่ 20 : ยาแก้โลหิตเน่าร้ายทั้งปวง	
ตำรับที่ 21 : ยาชื่อไฟประไลยกัลป์	
ตำรับที่ 22 : ยาชื่ออินทรชวร	
ตำรับที่ 23 : ยาชื่อตรีภักตร์	
ตำรับที่ 24 : ยาประจุโลหิต	
ตำรับที่ 25 : ยาชื่อมหาขุมนุมาธาดู	
ตำรับที่ 26 : ยาปลุกไพธาดู	
ตำรับที่ 27 : ยาแก้โลหิตขึ้นเป็นไตอยู่ในท้อง	
ตำรับที่ 28 : ยาตองขับโลหิต	
ตำรับที่ 29 : ยาขับโลหิต	
ตำรับที่ 30 : ยาแก้โลหิตร้ายทั้งปวงต่าง ๆ	
ตำรับที่ 31 : ยาชื่อมาศคุณ	
ตำรับที่ 32 : ยาผายโลหิตเน่าร้ายทั้งปวง	
ตำรับที่ 33 : ยาประจุโลหิตเน่าร้ายทั้งปวง	

กลุ่มที่ 1 กลุ่มอาการประจำเดือนมาไม่ปกติ	กลุ่มที่ 2 กลุ่มอาการปวดประจำเดือน
ตำรับที่ 34 : ยาชื่อสังข์ไชย	
ตำรับที่ 35 : ยาแก้โลหิตร้าง ชัด	
ตำรับที่ 36 : แก้วพิชโลหิตค้ำคั้ง	
ตำรับที่ 37 : แก้วโลหิตเน่าและโลหิตร้าย	
ตำรับที่ 38 : ยาขับโลหิต	
ตำรับที่ 39 : ยาแก้ฤดูไม่สะดวก	
ตำรับที่ 40 : ยาแก้โลหิตจับหัวใจให้คลั่ง	
ตำรับที่ 41 : ยาชำระโลหิต	
ตำรับที่ 42 : ยาขับโลหิต	
ตำรับที่ 43 : ยาแก้โรคโลหิตสตรีอันขัดฤดู	
ตำรับที่ 44 : ยาแก้โลหิตพิการ	
ตำรับที่ 45 : ยาต้มแก้วพิชโลหิตกรังฤดูอันขัดต่าง ๆ	
ตำรับที่ 46 : ยาแก้โลหิตร้ายตกทางโยนี	
ตำรับที่ 47 : ยาพอกท้องน้อยขับโลหิต	
ตำรับที่ 48 : ยาขับโลหิตเน่าร้าย	
ตำรับที่ 49 : ยาชื่อเกสรราชิคุณ	
ตำรับที่ 50 : ยาชื่ออุดมโอสถ (น้อย)	
ตำรับที่ 51 : ยาชื่อประทุมเกสร	
ตำรับที่ 52 : ยามหาทิพรศ	
ตำรับที่ 53 : ยาโอสถทิพคุณ	
ตำรับที่ 54 : ยาชื่อเทพรังษิต	
ตำรับที่ 55 : ยาชื่อบัณฑิตยพระพรหม	
ตำรับที่ 56 : ยาชื่ออุดมโอสถ (ใหญ่)	
ตำรับที่ 57 : ยาชื่อจักระพรรดิ	
ตำรับที่ 58 : ยาชื่อมหิศรนิมิตร	
ตำรับที่ 59 : ยาชื่อมหาทิพรศ	
ตำรับที่ 60 : ยาชื่อแสนคำทิพ	
ตำรับที่ 61 : ยาชื่อประสะคัตเค้า	
ตำรับที่ 62 : ยาชื่อชาติเจริญ	
ตำรับที่ 63 : ยาชื่อปรกติโลหิต	

2. การวิเคราะห์ตำรับยาที่เกี่ยวข้องกับประจำเดือนในหนังสือแพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ (ภูมิปัญญาทางการแพทย์และมรดกทางวรรณกรรมของชาติ)

2.1 การวิเคราะห์ตัวยา

การวิเคราะห์ตัวยาสมุนไพรในกลุ่มอาการประจำเดือนมาไม่ปกติ พบว่า มีการใช้สมุนไพรทั้งหมด 224 ตัว ซึ่งมีการนำ ชิง มาใช้ในการรักษาอาการประจำเดือนมาไม่ปกติมากที่สุด จำนวน 42 ตำรับ รองลงมาคือ ดีปลี จำนวน 36 ตำรับ เทียนดำ จำนวน 28 ตำรับ เมล็ดพริกไทย จำนวน 20 ตำรับ โกฐสอ จำนวน 18 ตำรับ เจตมูลเพลิง, ข้าพลุ จำนวน 17 ตำรับ ผลจันทน์, หัวกระเทียม, โกฐหัวบัว จำนวน 16 ตำรับ โกฐจุฬาลัมพา จำนวน 15 ตำรับ สะค้าน, โกงศอ, เทียนขาว, โกฐเชียง จำนวน 14 ตำรับ หัวแห้วหมู, เทียนขาวเปลือก จำนวน 13 ตำรับ สมอ, กานพลู, จันทน์แดง จำนวน 12 ตำรับ ไพล, เทียนแดง, กระวาน, ดอกจันทน์, อบเชยเทศ จำนวน 11 ตำรับ ฝักใบส้มป่อย, แก่นแสมทะเล, สารส้ม, จันทน์ขาว จำนวน 10 ตำรับ

การวิเคราะห์ตัวยาสมุนไพรในกลุ่มอาการปวดประจำเดือน พบว่า มีการใช้สมุนไพรทั้งหมด 113 ตัว ซึ่งมีการนำสะค้าน และข้าพลุ มาใช้ในการรักษาอาการปวดประจำเดือนมากที่สุด ซึ่งนำมาใช้ทั้งหมด 13 ตำรับ รองลงมา คือ รากเจตมูลเพลิง, ชิงแห้ง, พริกไทย, ดีปลี จำนวน 12 ตำรับ เทียนดำ, สมอไทย, สมอพิเภก, กานพลู จำนวน 9 ตำรับ มะขามป้อม จำนวน 8 ตำรับ โกฐสอ จำนวน 7 ตำรับ เทียนขาว จำนวน 6 ตำรับ มหาหิงค์, หัวแห้วหมู, กระวาน, โกฐเขมา, จันทน์แดง, จันทน์ขาว จำนวน 5 ตำรับ ไพล, รากพันงูแดง, โกฐเชียง, แก่นสน, สารส้ม, ว่านน้ำ, โกฐจุฬาลัมพา, กระเทียม, กฤษณา, ผลจันทน์ จำนวน 4 ตำรับ

2.2 การวิเคราะห์รสยา

การวิเคราะห์รสยาในกลุ่มอาการประจำเดือนมาไม่ปกติ พบว่า รสเผ็ดร้อน เป็นรสที่ใช้รักษากลุ่มอาการประจำเดือนมาไม่ปกติ มากที่สุด รองลงมา คือ รสฝาด, รสขม, รสร้อน, รสเปรี้ยว, รสหวาน, รสขมฝาด, รสจืด, รสสุขุมหอม, รสเค็ม, รสเมาเบื่อ, รสหอมเย็น, รสเย็น, รสหอมร้อน, รสขมหอม, รสขมเย็น, รสเผ็ดขม, รสมัน, รสเย็นเบื่อ, รสขมร้อน, รสสุขุม, รสขมมัน, รสหวานร้อน และรสฝาดเปรี้ยว ตามลำดับ

และการวิเคราะห์รสยาในกลุ่มอาการปวดประจำเดือน พบว่า รสขม เป็นรสที่ใช้รักษากลุ่มอาการปวดประจำเดือนมากที่สุด รองลงมาคือรสเผ็ดร้อน, รสร้อน, รสเค็ม, รสหวาน, รสเปรี้ยว, รสฝาด, รสขมฝาด, รสจืด, รสเมาร้อน, รสขมหอม, รสเผ็ดขม, รสมัน, รสสุขุมหอม, รสเย็น, รสหอมเย็น, รสหอมร้อน, รสฝาดเปรี้ยว, รสฝาดขม, รสหวานร้อน, รสขมมัน, รสขมเย็น และรสสุขุม ตามลำดับ

อภิปรายผลการวิจัย

จากการศึกษาผลการวิเคราะห์ตัวยาสมุนไพรและรสยาในกลุ่มอาการประจำเดือนมาไม่ปกติ พบว่า มีการใช้ ชิง มาใช้ในตำรับรักษากลุ่มอาการประจำเดือนมาไม่ปกติมากที่สุด จำนวน 42 ตำรับ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของธัญลักษณ์ ปุค้ำสุข (2555) ที่ได้ทำการวิจัยเรื่องการวิเคราะห์ผลการรักษาอาการปวดประจำเดือนและประจำเดือนมาไม่ปกติโดยกระบวนการรักษาด้วยตำรับยาประสะไพล ซึ่งมีชิงเป็นส่วนประกอบหนึ่งในตำรับยาประสะไพล ที่ช่วยรักษาอาการปวดประจำเดือนและประจำเดือนมาไม่ปกติได้จริงแล้วยังสอดคล้องกับงานวิจัยของราตรี พระนคร (2559) ที่ได้ทำการวิจัยเรื่องผลการใช้ยาสมุนไพรตำรับ “ตำรับสาวสองพันปี” ต่ออาการแสดงในระหว่างมีประจำเดือน โดยยาสมุนไพรตำรับสาวสองพันปี ซึ่งมีชิงเป็นส่วนประกอบหนึ่งในตำรับยา ที่ช่วยบรรเทาอาการปวดประจำเดือนและประจำเดือนมาไม่ปกติได้จริง

เช่นกัน นอกจากนี้ ยังมีการนำขิงไปใช้ในตำรับยาเบญจขันธ์ (น้อย), ยาไฟประไลยกัลป์, ยาอินทรชวร และยาปลุกไฟธาตุ ไปใช้ขับโลหิตเน่าร้ายและประจำเดือนมาไม่ปกติ ในหนังสือตำราการแพทย์ (แพทยศาสตร์ สงเคราะห์ ฉบับอนุรักษ์ เล่มที่ 1) และเมื่อวิเคราะห์รสยาถึงลงไปพบว่า รสเผ็ดร้อน เป็นรสที่ใช้รักษากลุ่มอาการประจำเดือนมาไม่ปกติมากที่สุด เพราะต้องการที่จะขับประจำเดือนที่คั่งค้างให้ออกมาให้หมด จึงเป็นรสที่นิยมนำมาใช้มากที่สุด

จากการศึกษาผลการวิเคราะห์ตัวยาสมุนไพรในกลุ่มอาการปวดประจำเดือน พบว่า มีการนำสะค้าน และข้าพลุ มาใช้ในการรักษาอาการปวดประจำเดือนมากที่สุด ซึ่งนำมาใช้ทั้งหมด 13 ตำรับ ซึ่งสะค้าน และข้าพลุ ช่วยให้เลือดลมเดินได้สะดวกขึ้น และมีฤทธิ์ลดปวด และต้านการอักเสบ (Zakaria, et al., 2010) จึงช่วยบรรเทาอาการปวดประจำเดือนได้จริง และเมื่อวิเคราะห์รสยาถึงลงไป พบว่า รสขม เป็นรสที่ใช้รักษากลุ่มอาการปวดประจำเดือนมากที่สุด เนื่องจากยารสขม มีสรรพคุณเป็นยาบำรุงโลหิตและดี แก่โลหิตพิการ สอดคล้องกับอาการปวดประจำเดือน จึงเป็นรสที่นิยมนำมาใช้มากที่สุด ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ควรนำตัวยาสมุนไพรที่มีการนำไปใช้ในการรักษาอาการปวดประจำเดือนและประจำเดือนมาไม่ปกติ มาศึกษาวิจัยในทางคลินิกต่อไป เพื่อจะได้นำไปรักษากลุ่มอาการเหล่านั้นให้ได้ประโยชน์มากที่สุด

เอกสารอ้างอิง

- กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ. (2542). **พระคัมภีร์มหาโชตรัตน์** (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: ศุภสภาลาดพร้าว.
- คณะกรรมการแห่งชาติด้านยา. (2551). **บัญชียาจากสมุนไพร 2549**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.
- ธัญลักษณ์ ปู่คำสุข. (2555). การวิเคราะห์ผลการรักษาอาการปวดประจำเดือนและประจำเดือนมาไม่ปกติ โดยกระบวนการรักษาด้วยตำรับยาประสะไพล. วิทยานิพนธ์ปริญญาการแพทย์แผนไทยมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่.
- นเรศร สุขเจริญ และคณะ. (2547). **ตำรานารีเวชวิทยา** (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เบญจมาภรณ์ บุตรศรีภูมิ และยุวดี วิทย์พันธ์. (2562). ความชุก ผลกระทบและวิธีการจัดการต่ออาการปวดประจำเดือนในนักศึกษาพยาบาล. **วารสารพยาบาลสงขลานครินทร์**, 39(1), 41-52.
- มูลนิธิฟื้นฟูส่งเสริมการแพทย์ไทยเดิมฯ และ โรงเรียน อายุรเวทอรั้ง สถานการณ์แพทย์แผนไทยประยุกต์คณะแพทยศาสตร์ ศิริราชพยาบาล มหาวิทยาลัยมหิดล. (2555). **ตำราการแพทย์ไทยเดิม (แพทยศาสตร์สงเคราะห์ฉบับอนุรักษ์) เล่มที่ 1** (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: ศุภนิชการ การพิมพ์.
- ราตรี พระนคร. (2559). การติดตามผลของการใช้ยาสมุนไพรตำรับ “สาวสองพันปี” ต่ออาการแสดงในระหว่างมีประจำเดือน. **วารสาร มฉก.วิชาการ มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ**, 19(38), 13-19.
- สมศักดิ์ นวลแก้ว. (2543). **พฤกษเคมีและการศึกษาฤทธิ์ทางเภสัชวิทยาของตำรับยาแผนไทย (ประสะไพล)**. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหิดล.
- สร้อย อนุสรณ์ธีรกุล และคณะ. (2542). ลักษณะการมีประจำเดือนในสตรีวัยรุ่น ปัญหาและการดูแลตนเอง **วารสารวิจัยมหาวิทยาลัยขอนแก่น**, 4(2), 67-77.
- สุรเกียรติ อาชานานุภาพ. (2551). **ตำราการตรวจโรคทั่วไป เล่ม 2** (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพมหานคร: โฮลิสติก พับลิชชิง.
- Lefebvre G, Pinsonneault O, Antao V, Black A, Burnett M, Feldman K, Lea R, Robert M, SOGC. (2013). Primary dysmenorrhea consensus guideline. **J Obstet Gynaecol Can**, 27(12), 1117-46.
- ZakariaZA, PatahuddinH, Mohamad AS, Israf DA, Sulaiman MR. (2010). In vivo anti-nociceptive and anti-inflammatory activities of the aqueous extract of the leaves of Piper sarmentosum. **Journal of ethnopharmacology**. 128, 42-48.